

Uden frivillige, ingen møller

I museumsverdenen har det altid været god latin, at museums-genstande ikke måtte bruges, men skulle skånes for at kunne bevares for eftertiden. Der er dog en gruppe af museums-genstande, hvor det ikke gælder. Alle former for mekanik har bedst af at blive brugt. Den bedste måde at bevare de gamle vand- og vindmøller er da også at bruge dem. Lader man et vandhjul stå stille med den nederste del i vand og resten oppe i det tørre, eller lader man et vindfang stå med de samme to vinger nedad, så vil træet i bedste fald slå sig – i værste fald rådne.

Står møllen stille, sker der sætninger, der gør, at møllen til sidst slet ikke *kan* dreje. Alt for tit har man set vindmøller, hvor hatten ikke længere kunne drejes og derfor i en storm er kommet i bagvind, hvilket vil sige, at den får vinden ind på bagsiden af vingerne med katastrofale skader på vinger og hat til følge.

Når man jævnligt kører med en mølle, opdager man derimod hurtigt dens svagheder. En møller eller møllepasser bliver nemt opmærksom på fremmede lyde og vil kunne nå at reagere og få udbedret småskader, før de udvikler sig så voldsomt, at der skal større restaureringsarbejder til igen at gøre møllen funktionsdygtig.

Selv om disse betragtninger i dag er kendt viden blandt alle, der beskæftiger sig med vore gamle vand- og vindmøller, så har det faktisk ikke altid været sådan. De mange møller, der sidst i 1960'erne og i 1970'erne blev restaureret bl.a. på initiativ af Nationalmuseets Mølleudvalg, blev som regel ikke restaureret med henblik på at skulle kunne bruges, og selv de møller, der blev sat i funktionsdygtig stand, fik ikke altid lov at køre af den simple

Alle frivillige møllepassere oplæres i den rette brug af sikkerhedsudstyr. En vindmølle er en ikke helt ufarlig arbejdsplads.

årsag, at der ikke længere var nogen, der vidste, hvordan man skulle bære sig ad.

At holde en mølle i gang kræver viden – ikke mindst viden om sikkerhed både for mølle, møllepasser og publikum. Det kræver også rigtig mange arbejdstimer, og der er kun få museer, der har råd til at ansætte en fuldtids møllepasser til at tage sig af deres vand- eller vindmølle. De allerfleste af vores historiske møller, hvad enten de ejes af museer, foreninger, kommuner eller privatpersoner, holdes da også i gang af frivillige møllepassere, der bruger rigtig mange timer på dette vigtige arbejde i kulturarvens tjeneste.

Museerne gør generelt meget brug af frivillige. Det er således ofte frivillige, der står for levendegørelser, demonstration af gamle håndværks- og husflidsarbejder etc. Man kan godt se møllepasserne som en del af denne tradition, men der gør sig alligevel særlige forhold gældende for dem. Møller er ikke ufarlige arbejdspladser, hvis man ikke er uddannet til at omgås dem. I en mølle er der store kræfter på spil, og fejl i betjeningen af møllen kan have katastrofale følger. Derfor er uddannelse alfa og omega for møllepasserne.

Møllepasserkurserne

Møllepuljen er en erfaringsudvekslingsgruppe for museumsfolk, arkitekter, møllebyggere og andre, der arbejder professionelt med de gamle møllers historie og bevaring. Lige siden overtagelsen af ansvaret for Havnø Mølle i 1994 har Nordjyllands Historiske Museum (dengang Hadsund Egns Museum) deltaget aktivt i dette samarbejde.

Møllepuljen arrangerede sit første kursus for møllepassere i 1993. Formålet var ikke, at få møllerne til igen at være producerende, men at få uddannet nogen, der kunne køre med dem, så vandhjul og vinger blev rørt og dermed bevaret. Formålet var altså *ikke* hverken at gøre kursisterne til møllere eller historieformidlere, men at gøre dem til møllebevarere. Det bevaringsmæssige aspekt var det vigtigste, men det betød nu ikke, at man ikke kunne se, at der også var et formidlingsmæssigt perspektiv i kurserne. Derfor blev der fra start indlagt undervisning i mølleriets kulturhistorie, så kursisterne også får en møllehistorisk basisviden, som de kan give videre til de besøgende i møllen. På kurserne er der derfor altid to undervisere: en møllebygger og en kulturhistoriker.

Det understreges altid over for kursisterne, at det *ikke* er en mølleruddannelse, de tager, men en møllepasseruddannelse.

Som en af ideens ophavsmænd var det vigtigt for nu afdøde møllebygger John Jensen, at alle respekterede, at kurset på ingen måde kan sammenlignes med den gamle 4-årige mesterlære som møller.

De første år var der ikke noget egentlig undervisningsmateriale, så det eneste rent fysiske, som møllepasserne fik med derfra, var et fint deltagerbevis. I 1996 gav møllebygger John Jensen sig derfor til at gennemgå sin enorme samling af mølletegninger og møllelitteratur, og tog en masse fotokopier, der blev samlet i et kompendie, som i flere år fungerede som undervisningsmateriale.

I 1999 blev det min lod at lave en ny version af kompendiet, som blev revideret flere gange, inden det i 2006 blev kasseret, og et nyt mere stringent disponeret undervisningsmateriale blev udviklet i et samarbejde mellem møllebygger John Jensen og undertegnede. Det blev stadig mangfoldiggjort som fotokopier, og efterhånden som der afholdtes flere og flere kurser, blev det lidt af en byrde at fotokopiere og samle de mange hæfter, der efterhånden var svulmet op til små 100 siders tekst, billeder og tegninger.

En måneds frikøb betalt af Kulturstyrelsen gjorde det i 2013 muligt at få færdiggjort manuskriptet til dét, der med tiden var kommet til at hedde "Håndbog for møllepassere". I 2014 gjorde en donation fra Møllerens Fond det så endelig muligt at få håndbogen trykt hos en bogtrykker.

Fra starten i 1993 og til dato har ca. 600 kursister gennemgået Møllepuljens møllepasserkurser. Møllepasserne er krumtappen i dansk møllebevaring. Uden de mange frivillige hænder, der smører lejer og kamme, banker kiler, maler og tjærer og – ikke mindst – kører med møllen, ville det se skidt ud for bevaringen af de sidste af vore gamle vand- og vindmøller. Samfundet stiller ikke mange ressourcer til rådighed for bevaringsarbejdet, så der hviler en tung byrde på de frivillige.

Havnø Møllelaug

I 1994 forærede godsejer Carl Lüttichau den dengang helt falddefærdige Havnø Mølle til det foreningsejede Hadsund Egns Museum. I årene efter gennemgik møllen en gennemgribende restaurering muliggjort af donationer fra diverse fonde, og i september 2001 blev møllen genindviet og taget i brug som arbejdende museumsmølle.

På dette tidspunkt stiftedes Havnø Møllelaug, der er en gruppe på en halv snes mænd og kvinder, der bruger en stor del af deres fritid på at vedligeholde møllen, køre med den og vise den frem for publikum. Foruden arrangementer som Dansk Mølledag i

Håndbog for
møllepassere

*"Håndbog for møllepassere",
udgivet i 2014.*

*Havnø Møllelaug, fotografere-
ret i 2009 i anledning af at
Havnø Møllens Venner havde
sponseret nyt arbejdstøj til
alle i lauget.*

juni og høstfesten i september, hvor der males mel på møllen, sørger møllelauget for, at møllen er åben for publikum hver onsdag eftermiddag sommeren igennem.

Publikum kender møllepasserne fra de store besøgsdage, men de færreste ved, at hovedparten af møllepassernes arbejde ligger uden for åbnings tid. For møllelauget begynder den nye sæson i det tidligste forår, hvor der afholdes et planlægningsmøde, hvor man finder ud af, hvilke vedligeholdelsesarbejder, der er nødvendige i den kommende sæson. Under planlægningsmødet fastsættes datoer for årets arbejdsweekender, og der laves vagtplan for alle åbningsdage. Når møllen skal køre – og det gør den, når den overhovedet kan – skal der af sikkerhedsmæssige årsager være mindst to helst tre møllepassere til stede.

Ved årets første arbejdsweekend sættes sejl på møllen – med mindre vingerne skal males først. Der er altid træ, der skal overfladebehandles. Det sker i en cyklus, hvor man maler vinger et år, krøjeværk det næste år og døre, inddækninger m.v. det tredje år. Herefter starter man forfra.

Møllens gangtøj, dvs. hjul, drev og aksler, skal gennemgås flere gange i løbet af en sæson. Alt består af træ, og træ udvider sig og trækker sig sammen alt efter luftfugtigheden. Derfor skal alle kiler og bolte kontrolleres, og alle kamme (populært kaldet tænder) i de store træhjul skal smøres med oksetalg og bivoks, mens lejerne smøres med olie og kransen, som møllehatten drejer på,

Kun det helt specialiserede møllebyggerarbejde må museet betale sig fra. Alle andre opgaver løses af møllelauget.

med konsistensfedt. Mindst en gang om året renses alle lejer og krøjekransen for gammelt fedt og snavs og smøres på ny. Resten af sæsonen smøres efter behov.

Kværnen og sigten skal holdes rene. Det tager en arbejdsdag for 2-3 mand at rense kværn og sigte, og arbejdet skal udføres både før og efter, at man har malet mel for at undgå forurening af redskaber og dermed af melet. Når kværnen er renset skal alt indvendigt bygningstømmer støvsuges for melstøv og gulvene vaskes, så der ikke kommer mider og andre skadedyr i møllen.

Også vedligeholdelsen af arealerne omkring møllen tager møllelauget sig af. Gangstier skal vedligeholdes, der skal slås græs og vegetationen holdes nede, toilettet skal rengøres og borde- og bænkesæt vedligeholdes.

Når sommersæsonen er forbi og sejlene om efteråret tages ned, er møllepassernes arbejde ikke forbi. Tvært imod. Nu begynder det vigtigste. Hele vinteren sørger en lille "vingevendergruppe" for, at vingerne drejes regelmæssigt, så det ikke altid er de samme vinger, der vender nedad. Hvis dette ikke gøres, bliver vindfanget sidetungt og kan ikke længere dreje.

Når der har været malet mel, ligger der melstøv overalt i møllen. Det fjernes straks, for ikke at lokke skadedyr til.

Stormsikringen af møllen består bl.a. i, at det store hattehjul på vingeakslen blokeres, så det ikke kan dreje, selvom bremsen ikke skulle kunne holde vingerne i ro under storm.

Året rundt forsynes møllen med stormsikring, hver gang møllepasserne forlader den, så den ikke pludselig løber løbsk i en storm. Hvis møllen begynder at køre med bremsen lagt, vil den bryde i brand. I tilfælde af storm er det også en absolut nødvendighed, at møllelaugets medlemmer sørger for, at møllen aldrig kommer til at stå i bagvind. Møllehatten med vinger ligger løst på møllekroppen, og et vindstød bagfra kan kaste

hat og vinger til jorden. Når DMI udsender stormvarsel, tikker der derfor en sms ind på museumsinspektør Lise Andersens mobiltelefon, og det er så hende, der har ansvar for at vurdere om det er nødvendigt at sende nogen ud at dreje møllehatten.

Flere af Havnø Møllelaugs medlemmer har været med fra start i 2001, og vi kan godt mærke, at gennemsnitsalderen stiger. Yngste mand er ganske vist blot 18 år, men de fleste har rundet de 60, så rekruttering af nye medlemmer er også en opgave, der skal løses.

Møllelauget støttes i deres arbejde af foreningen Havnø Mølles Venner. Møllevennerne er aktive, når der skal søges tilskud hjem til restaureringsarbejder, og de arrangerer underholdning, kaffesalg m.v. ved arrangementer på møllen og tjener på den måde penge, der sammen med kontingenterne bruges til at støtte arbejdet med møllens formidling og vedligeholdelse. Møllevennerne har således oprettet en "vingekonto", hvor der hensættes midler til de nye vinger, som vi ved skal laves i løbet af en overskuelig årrække. Vingerne er snart 15 år gamle, og man regner med, at et par møllevinger højst holder 20 år.

Ingen i møllelauget modtager nogen form for betaling for deres helt uundværlige indsats. I september 2014 var det 20 år siden museet overtog ansvaret for driften af møllen, men uden møllepassernes ildhu og ansvarsfølelse ville Havnø Mølles vinger for længst være sat endegyldigt i stå.